

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

Гілея
Науковий вісник
збірник наукових праць

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 126 (№ 11)

Київ – 2017

УДК 328

Гай–Нижник П. П.,

доктор історичних наук, академік Української академії наук, завідувачий відділу історичних студій, Науково–дослідний інститут українознавства МОН України (Україна, Київ), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

**УКРАЇНСЬКО–РОСІЙСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ ВЗАЄМИНИ
ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЮЩЕНКА (2004–2010 РР.):
ПОГЛЯД З НЕДАВНЬОГО МИНУЛОГО**

Вивілюються українсько–російські міждержавні та дипломатичні взаємини в період президентства в Україні В. Ющенка (2004–2010 рр.). Аналізуються політико–дипломатичні зусилля президента, прем'єр–міністра та МЗС у міждержавних стосунках України з Російською Федерацією у сферах геополітики, енергетики, економіки та воєнного співробітництва, зокрема щодо умов перебування Чорноморського флоту РФ у Криму.

Ключові слова: історія дипломатії, українсько–російські взаємини, Ющенко.

Період виборів президента України у 2004 р., відомий у новітній історії як Помаранчева революція, був бурхливим, напруженим і затяжним. У підсумку, у перебігу надзвичайного суспільно–політичного градусу й внаслідок колосальної громадської підтримки, третім президентом однієї з найбільших держав Європи став колишній прем'єр–міністр України й тогочасний очільник об'єднаних опозиційних сил Віктор Ющенко.

Українсько–російські міждержавні взаємини у той час перебували у досить ускладненому стані з присмаком гірчини від загострення навколо острова Коса Тузла [2, с. 86–93] та в перманентному стані нових–старих торговельно–економічних, енергетичних й геополітичних проблем тощо [3]. Більше того, після програшу на цих виборах тогочасного прем'єр–міністра В. Януковича, якого практично неприховано підтримував Кремль, на українсько–російські стосунки очікував новий етап і він прогнозовано мав бути ще більш складнішим за усі попередні.

Що ж до передвиборчої риторики майбутнього президента В. Ющенка, то російський спектр у ній був, на диво, незначним, а сенсовий його зміст невинувато обмежений, як, власне, й фактично відсутніми були у його передвиборчій програмі й питання стратегії національної безпеки та концепції ведення міжнародної політики тощо.

Так, наприклад, під час прилюдних теледебатів, що відбулися 16 листопада 2004 р. на телеканалі «Інтер», В. Ющенко висловив щодо геополітичного вибору між Сходом і Заходом типову для нього безконкретизовану так звану багатовекторну позицію: «Відносини з нашими сусідами повинні носити принципово стратегічний характер чи це мова йде про схід, чи це мова йде про захід. Зовнішньополітичні стосунки не повинні відбуватися за принципом – або дружити зі сходом, або дружити із заходом. Наші стратегічні партнери – і на сході, і на заході. Я зроблю максимально простою і зручною для людей процедуру перетину кордону з Росією і Білоруссю...» [32].

У перший же рік президентства В. Ющенка, у 2004–му, було ухвалено нову (другу) редакцію Воєнної доктрини,

яка орієнтувалася на набуття членства України в НАТО¹. Курс на зближення з НАТО Україна активізувала після значного погіршення дипломатичних стосунків із Росією², що болісно сприйняла провал внаслідок Помаранчевої революції своєї креатури – В. Януковича – на президентських виборах в Україні 2004 р. Особливого загострення українсько–російські взаємини набули 2008 року. Саме тоді у стосунках з Російською Федерацією запанували напруга й нервозність, які яскраво були змальовані висловом В. Путіна, котрий у квітні 2008 р. під час Бухарестського саміту НАТО заявив президентові США Дж. Бушу: «Україна це взагалі не держава. Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами <...> якщо Україна піде в НАТО, то піде без Криму і сходу – вона просто розпадеться».

На цьому тлі політичне керівництво України розгортає широку міжнародну піар–кампанію та дипломатичні заходи щодо наміру Києва максимально зблизитися із НАТО та ЄС. Проте популізм, відсутність реформ, плідних дій щодо боротьби з корупцією та внутрішній розбрат у взаєминах між гілками влади на київських пагорбах (гостре протистояння між президентом В. Ющенком та прем'єр–міністром Ю. Тимошенко) не залишили Україні того року шансів ані на підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ані здобути План дій щодо набуття членства (ПДЧ) у НАТО³.

У сфері ж українсько–російських взаємин кардинальне їхнє погіршення почалося від 2008 р., що був позначений загостренням «газової війни» та дипломатичною напругою, пов'язаною зі спробою

¹ При цьому постало й питання утворення державної комісії з реформування Збройних сил. Її очолив проросійський прем'єр–міністр України В. Янукович. Тож, як згадував радник голови СБУ О. Белов, справа дійшла до того, що «рятування потопуючих – справа рук самих потопуючих» [36, с. 22], тобто – залишилася на папері.

² Стратегічний формат двосторонніх відносин України та США, за часів президентства В. Ющенка, був започаткований Спільною заявою голів обох держав від 4 квітня 2005 р. [43] й надалі зафіксований у Харгії про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р. [40]. Цей документ закріпив принципи двосторонніх відносин, підтвердив важливість гарантій безпеки України від 1994 р. і визначив шляхи посилення співпраці у сферах оборони та безпеки, зокрема енергетики, економіки і торгівлі, демократії, контактів між людьми та культурних обмінів, а також містив положення щодо реалізації програми посиленого безпекового співробітництва.

³ Хронологія таких кроків виглядала досить насиченою. 15 січня 2008 р. під час візиту до Києва сенатора Р. Лугара було оголошено, що президент України В. Ющенко, голова Верховної Ради А. Яценюк та прем'єр–міністр Ю. Тимошенко підписали заяву щодо прохання приєднатися до програми набуття членства в НАТО. 18 січня міністр закордонних справ України В. Огризко презентував у Брюсселі листа з проханням про приєднання України до програми набуття членства в НАТО. У той же час (14 лютого) лідер проросійської «Партії регіонів» В. Янукович надіслав листа керівництву НАТО з проханням не розглядати заяву України про приєднання до програми набуття членства в альянсі, а депутати цієї політичної сили у Верховній Раді блокували парламент. Невдовзі протистояння Росії та проросійського політикуму в Україні намірам київської влади щодо наближення у процедурі до вступу у НАТО дали свої результати. 2–3 грудня 2008 р. міністри закордонних справ НАТО розглянули питання надання Україні та Грузії Плану дій щодо набуття членства. Позитивної відповіді не було. Натомість НАТО запропонувало Україні «Річний національний план».

змінити зовнішньополітичний курс України з багатовекторності на прозахідний. Із початку року (17 січня 2008 р.) голова «Нафтогазу України» О. Дубина прибув до Москви, де повідомив, що уряд Ю. Тимошенко наполягає на відмові від послуг посередника «РосУкрЕнерго» та підвищенні у п'ять разів тарифів на транспортування російського газу в Європу¹. Проблеми із загостренням російсько-українських газових стосунків викликали занепокоєння в країнах Центрально-Східної Європи, відтак міністр закордонних справ України В. Огризко 9 лютого змушений був запевняти у Берліні свого німецького колегу Ф.-В. Штайнмайєра, що, незважаючи на газові суперечності з Росією, Україна гарантує безперебійне постачання газу в Європу.

Відтак до газових перемовин з Кремлем підключилися усї вищі державно-політичні особи України. Вже 28–30 січня 2008 р. до Москви прибула секретар РНБО Р. Богатирьова, яка готувала умови для засідання міждержавної комісії Ющенко–Путін. Президент України прибув до російської столиці 12–13 лютого для обговорення з В. Путіним питання щодо зростання ціни на транзит російського газу територією України, що означало дзеркальне зростання ціни транзиту туркменського газу в Україну територією Росії.

Паралельно, починаючи з кінця січня, у Москві розпочалися українсько-російські консультації щодо умов оренди баз Чорноморського флоту в Криму. Тож усї ці питання сплелися в один клубок, де поєдналися воєнно-політичні, дипломатичні та фінансово-економічні проблеми, що були тісно пов'язані з геополітичними стратегіями керівництва обох держав. При цьому РФ чи не одразу ж завдала потужного попереджувального удару по російсько-українських взаєминах у військовій сфері, денонсувавши 12 лютого 2008 р. угоду з Україною про засоби попередження про ракетний напад і контролю космічного простору [38].

Утім, й після долучення 20 лютого до українського «десанту» в Москві прем'єр-міністра Ю. Тимошенко, Росія відмовилася переглядати умови продажу газу Україні й відкинула запропоновані «Нафтогазом України» проекти довгострокових угод на постачання газу в Україну [4]. У цей же час В. Ющенко обговорював питання реформування діяльності СНД на неформальній зустрічі держав-учасниць Співдружності [37], а також зустрівся з патріархом РПЦ Алексієм II, якого безрезультатно закликав зняти анафему з гетьмана І. Мазепи.

Тим часом на виборах президента РФ 2 березня 2008 р. впевнену перемогу здобув Д. Медведєв, а вже 4 березня «Газпром» скоротив на половину обсяг постачання газу Україні (у відповідь «Нафтогаз України» звинуватив «Газпром» у несплаті за транзит). Своєю чергою уряд України спробував заручитися підтримкою США під час переговорів 6 березня у Брюсселі між прем'єр-міністром України Ю. Тимошенко та державним секретарем США К. Райс, яка підтримала безкомпромісну позицію українського уряду щодо ліквідації газових посередників. Того ж

дня «Газпром» у повному обсязі відновив постачання газу Україні².

Натомість 1 квітня офіційному Києву було виразно загрожено, тепер вже з іншого російського державного органу – з Державної Думи РФ. У законодавчому органі Росії відбулися слухання, присвячені змінам до «великого» українсько-російського договору 1997 р., під час яких націоналістичні російські політики попереджали, що вступ України до НАТО означатиме розкол країни на Захід та Схід³. Вже наступного дня голова Верховної Ради України А. Яценюк прилетів до Москви для залагодження російсько-українських стосунків⁴. Невдовзі ж (15 квітня) відбулися переговори міністрів закордонних справ України В. Огризка та Росії С. Лаврова, під час яких обговорювалися проблеми євроатлантичної інтеграції України, гуманітарного співробітництва, товарообігу тощо. Під час цих перемовин російська сторона в односторонньому порядку відмовилася у червні 2008 р. розпочати переговори про умови виведення свого Чорноморського флоту з Севастополя та Криму до 28 травня 2017 року⁵. З огляду на усе вищевказане, Україна змушена була 22 квітня 2008 р. розповсюдити в ООН меморандум-протест у зв'язку з «антиукраїнськими заявами високопосадових осіб Росії», які зазіхали на суверенітет та територіальну цілісність України.

Попри міжнародний розголос щодо антиукраїнських заяв посадових осіб і політиків РФ, Кремль продовжив демонстрацію своєї зневаги до суверенітету і територіальної цілісності України. Напередодні показової «ротації» керівництва держави⁶ російський Чорноморський флот, незважаючи на протест МЗС України від 5 травня 2008 р., провів масштабні військові маневри. Невдовзі ж, незважаючи на заборону української влади проведення військово-морського параду з нагоди 225-річчя створення Чорноморського флоту, святкування в українському Севастополі 11 травня таки відбулося, а мер Москви Ю. Лужков, що прибув до міста з цього

² У цей же день, 6 березня 2008 р., Верховна Рада України ратифікувала статут ГУАМ, підписаний 23 травня 2006 р. у м. Києві. Одночасно було ратифіковано Рішення про внесення змін і доповнень до Положення про Антитерористичний центр держав – учасниць СНД, підписане 28 листопада 2006 р. у Мінську із застереженням про його міжнародно-правову суб'єктність. 7 березня 2008 р. МЗС України засудив скасування Росією режиму економічних санкцій щодо Абхазії та Південної Осетії.

³ Попри такі погрози розколу України та втручання у її внутрішні справи, у Києві заявили, як повідомляла 1 квітня 2008 р. газета «Голос України», що нададуть для використання російським літунам навчально-тренувальний комплекс «Нитка».

⁴ Під час цього дводенного візиту А. Яценюка до Москви Державна Дума РФ відмовилася визнавати голодомор 1932–1933 рр. геноцидом українського народу.

⁵ Прикметно, що саме в ці дні у Баку (15–16 квітня) за участю української делегації відбулася конференція «Принципові основи розв'язання конфліктів на території країн ГУАМ», а в румунській газеті «День» (17 квітня) було опубліковано статтю президента Румунії Т. Башеску, який висловив готовність «віддати» Україні Придністров'я в обмін на Південну Бессарабію та Північну Буковину.

⁶ 7 травня 2008 р. відбулася інавгурація президента РФ Д. Медведєва, а 8 травня Державна Дума затвердила В. Путіна на посаді прем'єр-міністра Росії. 12 травня 2008 р. прем'єр-міністр В. Путін представив президентові Д. Медведєву склад свого уряду.

¹ У другому півріччі для України існувала загроза отримати ціну замість 179,5 дол. 314,7 дол. США за тисячу кубометрів газу.

приводу, навіть заявив, що «М. Хрущов не передавав Севастополь разом із Кримом Україні» [5]. Коли ж Ю. Луцького було оголошено «персоною нон-грата», МЗС Росії назвав це «недружнім кроком» з боку України.

Продовжував посилюватися тиск на Київ й у газовій сфері, що вкотре викликало занепокоєння країн балто-чорноморської смуги. Так, наприклад, під час чергової робочої зустрічі з газової проблеми між Ю. Тимошенко та В. Путіним 23 травня в рамках саміту СНД у Мінську¹, у Києві пошук незалежних від Росії шляхів енергопостачання обговорювали президенти Азербайджану, Грузії, Литви, Латвії, Естонії, Польщі, які взяли участь у роботі саміту з питань енергетичної безпеки [6]. На фоні ускладнень у розв'язанні газового вузла на початку літа до Москви знов потягнулися українські політики і дипломати (3 червня було призначено нового посла в РФ К. Грищенко; 4 червня у «білокам'яну» прилетів голова проросійської «Партії регіонів» В. Янукович), а Державна Дума РФ упередені прибуття президента В. Ющенка² чергове ухвалила Заяву з приводу недружньої політики України, в якій закликала розірвати Договір про дружбу та співробітництво з Україною в разі її приєднання до плану набуття членства в НАТО. Тож після того, як Д. Медведєв і В. Путін зустрілися в Москві зі своїм «троємом» у Києві В. Януковичем й отримали від нього вичерпні відомості про суспільно-політичне становище в Україні та її господарчо-енергетичний стан, а Держдума зробила попереджувальну жорстку заяву, 6 червня 2008 р. у Петербурзі Д. Медведєв провів свою першу як президент Росії зустріч із президентом України В. Ющенком. Під час перемовин обговорювалися проблеми вступу України в НАТО, голодомор 1932–1933 рр. та енергетичне питання. Тоді ж стало відомо про намір Росії збільшити ціну на газ для України з 1 січня 2009 р. вдвічі – до рівня європейської [7]. Натомість за три тижні, 28 червня 2008 р., після відвідин Москви Ю. Тимошенко та її переговори щодо газових проблем із В. Путіним та головою правління «Газпрому» О. Міллером, останній заявив про готовність вести переговори про відносини з Україною на тривалу перспективу [8]. Відтак кремлівські вожді виразно давали зрозуміти Києву, що домовлятися з розв'язання питання енергоносіїв вони воліють саме через прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко та голову уряду РФ В. Путіна. Тоді ж внутрішньоукраїнське владне протистояння між президентом В. Ющенком і прем'єром Ю. Тимошенко вишло на новий виток загострення.

Нового загострення набули й українсько-російські взаємини. Цього разу приводом стало введення російських окупаційних військ (під личиною «мироотворців») до Абхазії, що була відтята за їхньої допомоги у Грузії та блокади грузинського узбережжя кораблями Чорноморського флоту РФ. 10 серпня, перебуваючи у Тбілісі, міністр закордонних справ України В. Огризко

¹ 23 травня 2008 р. у Мінську на саміті глав урядів країн СНД Україна передала головування Білорусі. Тоді ж МЗС Росії створив агентство у справах СНД, основною метою якого була робота з недержавними проросійськими організаціями на пострадянському просторі. 27 травня 2008 р. прем'єр-міністр РФ В. Путін став головою урядової ради союзної держави Росії та Білорусі.

² В. Ющенко прилетів до російських Соловків 5 червня 2008 р., аби вшанувати пам'ять репресованих українців, а вже наступного дня мав заплановану зустріч у Петербурзі з новообраним президентом РФ.

висловився за заборону на повернення російських кораблів Чорноморського флоту, які брали участь у блокаді узбережжя Грузії, до Севастополя. 12 серпня президент України В. Ющенко зі столиці Грузії зажадав від уряду Ю. Тимошенко виконання його розпорядження про заборону на повернення кораблів Чорноморського флоту до Севастополя, а наступного дня підписав Указ про порядок сповіщення українських компетентних органів про переміщення російського Чорноморського флоту. Зауважу, що російські кораблі безперешкодно повернулися на місце свого розташування у Севастополь.

Що ж стосується відтятих від Грузії Абхазії та Південної Осетії, то 25 серпня 2008 р. Державна Дума РФ та Рада Федерації РФ рекомендували визнати незалежність Абхазії та Південної Осетії. Таке ж рішення було ухвалено й президентом Росії Д. Медведєвим, яке 26 серпня 2008 р. засудило МЗС України та президент В. Ющенко. Варто відзначити, що у Києві український прем'єр Ю. Тимошенко взагалі ігнорувала це питання й не виказувала свого ставлення до подібного рішення Москви, лідер же проросійської опозиції В. Янукович підтримав його. Своєю чергою секретар РНБО України Р. Богатирьова, під час свого візиту до США (23–30 серпня), підтримала позицію президента В. Ющенка щодо Грузії, зазначивши, що точка зору В. Януковича щодо потреби визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії не є точкою зору «Партії регіонів», а лише його особистою.

Восени 2008 р., опісля погроз Росії Україні торговельною війною під час вересневих двосторонніх торговельних переговорів, відбулася низка взаємних політичних кроків назустріч одне одному, які, проте, виявилися дипломатично формальними. Прикметно, що саме восени стало зрозумілим: Україні так і не вдається у найближчій перспективі суттєво зблизитися з ЄС та отримати ПДЧ щодо вступу в НАТО, тож і Росією було припинено агресивний шантаж України, й складалася оманива видимість потепління стосунків між обома країнами.

Хронологічно це виглядало так: 19 вересня 2008 р. Верховна Рада ратифікувала Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію, підписану 22 грудня 2006 р. у м. Києві [9]; 24 вересня у Нью-Йорку міністри закордонних справ України В. Огризко та Росії С. Лавров підтвердили намір продовжити термін дії Договору про дружбу та співробітництво [10], а 1 жовтня (попри те, що 30 вересня МЗС України висловило звинувачення Росії в організації сепаратистських рухів на території АР Крим) Україна та РФ пролонгували дію цього Договору і, таким чином, 1 квітня 2009 р. дія договору мала бути автоматично пролонгована до 1 квітня 2019 р.³; 29–30 жовтня у Києві відбувся черговий раунд українсько-російських переговорів щодо військово-політичних аспектів діяльності Чорноморського флоту, а 20–21 листопада – засідання робочої групи з інвентаризації його нерухомого майна⁴; 14 листопада

³ 10 жовтня 2008 р. на саміті СНД у Бішкеку, де обговорювалася економічна стратегія до 2020 р., Київ представляла секретар РНБО України Р. Богатирьова, а у середині жовтня українська делегація взяла участь у засіданні Ради міністрів оборони країн-учасниць СНД.

⁴ 20 листопада у Москві на Х з'їзді путінської партії «Єдина Росія» побував лідер «Партії регіонів» В. Янукович, де підписав угоду про міжпартійне співробітництво.

у Кишиневі, під час зустрічі глав урядів країн СНД, прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко обговорила з головою російського уряду В. Путіним проблеми торговельно-економічних відносин в умовах початку світової економічної кризи [11]; 2 грудня у Києві було оголошено про створення міжвідомчої комісії з розвитку стратегічних українсько-російських відносин; 12 грудня у Москві українська делегація взяла участь у засіданні Економічного комітету СНД, де, зокрема, обговорювався проект змін до установчих договорів, пов'язаних із функціонуванням зони вільної торгівлі [12]; 17 грудня голова Верховної Ради В. Литвин приймав статс-секретаря, заступника міністра закордонних справ РФ Г. Карасіна й обмірковував з ним політичні та економічні проблеми українсько-російських взаємин; 20 грудня газета «Голос України» повідомляла, що у Харкові відбувся IV міжнародний форум з проблем використання російської мови, а голова українського законодавчого представницького органу В. Литвин під час свого перебування у Москві 28–29 грудня 2008 р. закликав «руйнувати фантоми реальною роботою» [13].

Тим часом посол США в Україні В. Тейлор таємною депешою від 10 грудня 2008 р. повідомляв у Вашингтон про зміст своєї конфіденційної розмови із впливовим українським олігархом Д. Фірташем. Бізнесмен відверто оповідав послويا, що прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко працювала з Росією з метою знищення компанії «РосУкрЕнерго» та здійснила задля цього політичні поступки Кремлю, уклавши з В. Путіним угоду. Як приклад – пригадувалися мовчання Ю. Тимошенко про воєнні події в Грузії у серпні, її уникання заяв щодо Голодомору й питань Чорноморського флоту в Криму. Олігарх також стверджував, що Москва пробачила Ю. Тимошенко її борг в 600 млн дол. США, який міг бути використаний росіянами як інструмент тиску. Він також заявив, що російський бізнес намагається взяти владу над українською економікою та являє собою велику загрозу національній безпеці. Д. Фірташ додавав, що розподіл України на «синій» і «помаранчевий» табори, які не намагається об'єднати президент В. Ющенко – саме те, досягнути чого сподівалася Росія, аби контролювати Україну [33].

Варто нагадати, що саме у ті дні в Москві тривали складні переговори «Газпрому» та «Нафтогазу України». Попередні загострені українсько-російські політичні відносини негативно позначалися на ступені довіри між перемовниками в економічних питаннях, й відтак Україна та Росія знову ризикували вступити у черговий новий календарний рік у стані газової війни. 24 грудня до Москви повернулася делегація «Нафтогазу України» на чолі з О. Дубиною, яка підтвердила свою нездатність сплатити борги за газ¹. Не спромоглися сторони домовитися й про ціну на газ у 2009 р., тож, як наслідок, з 1 січня 2009 р. Росія призупинила постачання газу в Україну.

¹ Паралельно до московських газових перемовин, у Вашингтоні державний секретар США К. Райс приймала 19 грудня міністра закордонних справ України В. Огризка. Сторони домовлялися про продовження реалізації двосторонніх проектів, а також підписали Хартію про стратегічне партнерство України і США, згідно з якою Білий Дім висловив намір активізувати співпрацю з Києвом у сфері безпеки та оборони, а також у питанні модернізації української газотранспортної системи (ГТС).

Розпочалася друга російсько-українська газова війна². 6 січня 2009 р. Російська Федерація взагалі припинила подачу природного газу. Як свідчив В. Ющенко, «у ці дні, до 10 січня 2009 р. проводились переговори з представниками урядів європейських держав, однак ніяких позитивних результатів це не дало. У цей час російська сторона намагалася звинуватити Україну в тому, що нібито НАК «Нафтогаз України» не виконує своїх домовленостей щодо транзиту російського природного газу територією України до країн Європи» [30]. На цей час в українських сховищах знаходилося приблизно 27 млрд куб. метрів газу. На думку тогочасних вітчизняних фахівців, його мало б вистачити для забезпечення потреб споживачів України приблизно до кінця квітня 2009 р. Саме цей факт сподівався використати В. Ющенко за певні тактичні можливості у веденні переговорів щодо зменшення ціни на газ та досягнення вигідніших умов для транзиту російського газу до країн Європи. Тим часом 13–14 січня 2009 р. відбувся зрив двох спроб відновлення постачання газу в Європу. «Газпром» зазначав, що маршрут, який влаштував Україну, неможливо використовувати без контракту на газ для України³.

Президент України мав намір скликати з цього приводу Міжнародну конференцію у Празі, проте через тиск Кремля її було погоджено провести у Москві. Проте, у ній не мало брати участі керівництво ЄС, а лише експерти, відтак В. Ющенко вважав, що й прем'єр-міністр Ю. Тимошенко також мала відмовитися від участі у цих перемовинах на користь експертів НАК «Нафтогазу України». Утім, після того, як 16 січня до Ю. Тимошенко зателефонував прем'єр-міністр РФ В. Путін, вона вже 17 січня вилетіла до Москви⁴ і, без відома президента України та без погодження з профільними міністерствами, «віч-на-віч» з В. Путіним одноосібно почала вирішувати газові питання з Росією [14]. Перед відльотом до столиці РФ прем'єр-міністр Ю. Тимошенко вранці 19 січня затвердила директиви делегації НАК «Нафтогаз України» для проведення переговорів на поставку та транзит природного газу у 2009–2019 рр. У підсумку, 19 січня 2009 р. були укладені газові контракти між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром» щодо купівлі-продажу природного газу за базовою ціною у 450 дол. США та ставкою на транзит у 1,7 доларів США, яку від України підписав О. Дубина.

Насправді ж О. Дубина практично був усунений від продовження переговорів і поставлений перед тиском й перед фактом. Крім того, 19 січня газове питання розглядалося урядом України лише після

² За усі роки, починаючи з 2005 по 2008 рр., ціна на газ піднялася у 3,5 рази, а ціна на транзит – усього на 40%.

³ У ці дні, як заявляв народний депутат Ю. Бойко, Україна знаходилася на межі техногенної катастрофи через низький тиск в українській газотранспортній системі. «Газотранспортна система в Україні має смінь 1 млрд кубометрів газу, це 360 км мереж, в яких підтримується робочий тиск у 75 атмосфер, це той тиск, при якому газотранспортна система безперерійно працює, – аргументував він. – Разом з тим, зараз у мережі знаходиться 850 млн кубометрів газу, оскільки 150 млн вже відібрано і, відповідно, тиск критично впаде» [27].

⁴ На той момент російська сторона чітко сформулювала умови на яких газова криза могла бути розв'язана: продажна ціна газу 450 дол. США; розмір ставки сплати за транзит мав би бути незмінним; погашення боргу «РосУкрЕнерго» в розмірі 1,7 млрд дол. США тощо.

обіду, проте умови, запропоновані Ю. Тимошенко у вищезгаданих директивах і представлені першим віце-прем'єр-міністром О. Турчиновим, не були підтримані Кабінетом міністрів. Власне, саму директиву навіть президент України зміг побачити лише за кілька днів, у перебіг же умов перемовин між Ю. Тимошенко та В. Путіним від 17 січня В. Ющенко й взагалі посвячено не було, а щодо умов контрактів від 19 січня та додатків до них президент не міг витребувати у прем'єр-міністра навіть через офіційні запити, що робило неможливим проведення їх аналізу президентськими експертами. Так Україна отримала новий газовий контракт з Росією, й пристрасті у взаєминах двох держав на певний час вщухли.

Протеколи 23 березня 2009 р. у Брюсселі, на конференції щодо фінансування модернізації ГТС України, Євросоюз домігся відокремлення повноважень «Нафтогазу України» від газового транзиту, що не влаштувало Російську Федерацію, Кремль доволі агресивно висловив своє незадоволення¹. Тож із квітня 2009 р. на порядок денний українсько-російських стосунків знову вийшло газове питання. Зокрема уточнення потребувала декларація про модернізацію української ГТС. З цією метою наприкінці квітня й відбувся візит до Москви голови українського уряду Ю. Тимошенко.

Українська сторона наполягала на зменшенні обсягів закупівлі газу і навіть заявила про готовність підтримати вступ Росії до СОТ [16]. У зв'язку з тим, що на зустрічі глав урядів країн СНД в Астані 22 травня прем'єр-міністрів України не вдалося домовитися про оплату закачування газу у сховища на зиму [17]. Тоді Київ звернувся по допомогу до Заходу і на саміті ЄС, що відбувався протягом 18–19 червня, закликав надати йому термінову позику на закупівлю газу в РФ, проте вже 21 червня на саміті ЄС–США з питань енергетичної безпеки у Відні, Європейський Союз відмовив Україні у кредиті на закачування газу у сховища. Умовою ж надання кредиту «Нафтогазу України» Європейська Комісія назвала проведення

¹ Тим часом з другої половини січня 2009 р. активізувався західний вектор української дипломатії, який зумовлювався як сформуванням нової державної адміністрації в США після інавгурації президента Б. Обами, так і прагненням європейських сусідів України розібратися у статтях і засадах нових газових контрактів Києва та Москви. Так, 28 січня до столиці України відбувся візит міністра у справах міжнародної безпеки та оборони Великої Британії Е. Тейлор, під час якого знов було порушено питання щодо вступу України до НАТО. Того ж дня у Вроцлаві президент України В. Ющенко, президент Польщі Л. Качинський та чеський прем'єр-міністр М. Тополянеко обговорили енергетичні питання та проблеми економічної кризи. 5 лютого, під час засідання «Україна – Трійка ЄС» у Празі, Україна запропонувала партнерам виробити єдину енергетичну стратегію, а 8 лютого у Мюнхені прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко обговорила наслідки українсько-російської газової війни з віце-президентом США Дж. Байденом. Проблеми економічної кризи розглядалися й у Києві під час перемовин Ю. Тимошенко з віце-президентом Європейської комісії Г. Ферхойгеном (16–18 лютого 2009 р.). На них прем'єр-міністр України закликала Євросоюз купувати для України «технічний газ». Зі свого боку президент В. Ющенко під час свого візиту до Брюсселя (18–19 березня) висловив готовність України приєднатися до Європейської енергетичної хартії. На саміті ж Європейського Союзу, що був присвячений фінансуванню «Східного партнерства» й відбувався 19–20 березня 2009 р., на його реалізацію було затверджено суму у 60 млн євро [15].

структурної реформи у газовій сфері [18]. На відсутності в Україні реформ було наголошено й під час тривання в середині липня у Брюсселі XII раунду² переговорів між Україною та Євросоюзом стосовно укладення угоди про асоціацію [19]. Коли ж невіршеність проблеми надто затягнулася, фактично за місяць до настання календарної зими, президент В. Ющенко 2 листопада 2009 р. зажадав від уряду Ю. Тимошенко перегляду газової угоди з Росією.

Тим часом, поки у Москві відбувалися українсько-російські консультації на рівні заступників глав зовнішньополітичних відомств із проблем європейської безпеки, Росія та Євросоюз 16 листопада підписали Меморандум про механізм раннього попередження у випадку зриву постачання газу. За кілька днів (19 листопада 2009 р.) під час зустрічі в Ялті прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко та голови російського уряду В. Путіна, російська сторона підтвердила, що не буде штрафувати Україну за недобір обсягів газу, які передбачалися контрактом [23], а за місяць стало відомо, що ціна на газ для України у 2010 р. перевищить 300 дол. США за тисячу кубометрів [24].

Слід констатувати і те, що кожного разу, паралельно з газовим диктатом і шантажем, Кремль традиційно підіймає «пакетом» низку геополітичних та військово-політичних вимог, як то: обмеження щодо співпраці з ЄС, недопущення здобуття ПДЧ щодо НАТО, переваги для власних товарів у торговельних зносинах, посилення проникнення власного квазідержавного капіталу до всіх сфер життєдіяльності України, «захист» російської мови та, звісно ж, зміцнення свого військового плацдарму на Кримському півострові й у м. Севастополі, а отже, й розширення та поглиблення присутності на українській території Чорноморського флоту РФ, контингент якого включав у себе не лише кораблі, а й об'єкти та засоби ведення також і наземної, повітряної та протиповітряної війни тощо.

Тож синхронно із висуненням Україні нових вимог в енергетичній сфері, Кремль традиційно порушив і питання військово-політичні. Зокрема на початку квітня 2009 р., під час консультацій МЗС України та Росії щодо Чорноморського флоту, які відбувалися у Москві, Російська Федерація зажадала розміщення на своїй базі додаткових човнів військового підводного флоту, з чим не погоджувалася українська делегація. Протиріччя посилювалися й у червні під час чергового раунду консультацій. Українська сторона, не маючи точних відомостей про кількість та оснащення російського військово-морського контингенту на її території, наполягала на інвентаризації Чорноморського флоту, російська ж – на заміні військових кораблів. Проблемними були також і питання дій Чорноморського флоту у кризових ситуаціях та виплат до пенсійного фонду.

Водночас у червні в Москві безрезультатно закінчився й XXXI раунд українсько-російських переговорів щодо демаркації морських кордонів, під час якого СБУ наполягала, зокрема, аби до 13 грудня

² 25 листопада 2009 р. у Брюсселі в рамках підсумків XIV раунду переговорів між Україною та ЄС стосовно укладання угоди про асоціацію сторони знову засвідчили, що угода до підписання не готова.

2009 р. співробітники ФСБ залишили Чорноморський флот. Більше того, Росія продовжувала ігнорувати умови перебування свого флоту та не дотримувалася двосторонніх домовленостей щодо функціонування своєї військово-морської бази на Кримському півострові. Так, наприклад, 23 липня МЗС України оприлюднило протест Росії у зв'язку з перевезеннями ракет Чорноморського флоту на територію України [20], а 18 серпня українське зовнішньополітичне відомство було змушене заявити Росії чергову ноту протесту тепер уже із звинуваченнями на адресу її Чорноморського флоту у порушенні екології бухти Севастополя [21].

Складалося враження, що кремлівська верхівка та військово командування РФ цілеспрямовано виявляли зневагу до державного суверенітету України, демонструючи власну безкарність, й принизливими випадками своєї пропаганди та поведінкою російських збройних сил у Криму, ніби провокуючи українське політичне керівництво на відкритий військово-політичний конфлікт, прагли таким чином розв'язати повноцінну війну між Україною і Росією із далекоглядними геополітичними намірами та наслідками. Інакше як можна розцінювати, на додачу до вищевказаних та інших рецидивів, зухвале й образливе звернення президента Росії Д. Медведєва до президента України В. Ющенка через Інтернет (!) 11 серпня 2009 р. із критикою нібито антиросійського курсу України та з оголошенням про відмову направити посла РФ до Києва¹.

Зрештою напругу певною мірою вдалося пригасити дипломатичними шляхами у середині осені 2009-го. Тоді, протягом 6–7 жовтня у Харкові відбулися переговори міністра закордонних справ Російської Федерації С. Лаврова та в. о. міністра закордонних справ України В. Хандогія, на яких обговорювалися питання регіональної та прикордонної співпраці. Тоді ж, до речі, Росія зробила першу спробу на практиці, але завуальовано, втілити свої плани розчленування України зі східних її регіонів політико-економічними методами та засобом «узакононого» міжнародного проекту, зокрема через пропозицію сформування з Луганської та Ростовської областей так званого «Єврорегіону Донбас» [39].

За кілька днів, 9 жовтня, Верховна Рада затвердила новим міністром закордонних справ України П. Порошенка, який одразу ж запевнив, що Росія є важливим стратегічним партнером України [22]. Незабаром, 23 жовтня, П. Порошенко обговорюватиме проблеми нормалізації українсько-російських відносин у Москві та запевнить керівництво Російської Федерації, що Україна не переглядатиме угоду про умови базування Чорноморського флоту Росії у Криму. Натомість російська сторона заявила, що не має наміру і не скорочуватиме свій Чорноморський флот на півострові, а й надалі розвиватиме інфраструктуру його базування. Ці ж принципи було закріплено згодом 28–29 жовтня 2009 р. й у Києві під час російсько-українських консультацій з питань функціонування Чорноморського флоту за кризових умов. Тож Російська Федерація знову досягла бажаного й не лише домоглася де-факто

продлонгації розташування своєї військово-морської бази на території України, але й примусила Київ до чергового компромісу на свою користь. Отже, не дивно, що коли під час перебування делегації МЗС України у Мюнхені (5–7 лютого 2010 р.), відбулася робоча зустріч міністрів закордонних справ України П. Порошенка та Російської Федерації С. Лаврова, останній від імені своєї держави елементарно попередив Україну, а по суті просто поставив перед фактом, що Росія збирається до 2015 р. посилити бойову потугу свого Чорноморського флоту у Криму.

Між тим, у 2009 р. напередодні 15-ї річниці Будапештського меморандуму в українському парламенті та експертному середовищі відбувалася дискусія щодо необхідності ратифікації Меморандуму [1, с. 366–378], надання йому статусу політико-правового документа або прийняття іншого документа «зобов'язуючого характеру з гарантування безпеки України». У квітні 2009 р. голова Верховної Ради В. Литвин виступив за надання Будапештському меморандуму щодо гарантій безпеки України статусу «політико-правового документу». За словами В. Литвина, необхідно, щоб цей документ був підписаний «на офіційному рівні й ратифікований парламентами відповідних країн для того, щоб ці гарантії не лише були задекларовані, а щоб вони виконувалися» [28]. Він переконував, що Україна повинна принциповіше ставитися до виконання відповідних гарантій. Водночас В. Литвин вважав, що прийняття «такого документа зобов'язуючого характеру щодо гарантування безпеки України зніме проблему щодо НАТО» [28].

27 серпня 2009 р. Тернопільська облрада ухвалила заяву до президента України, прем'єр-міністра України, спікера Верховної Ради та Посольства РФ в Україні у зв'язку зі зверненням президента Російської Федерації до президента України. «Ми, депутати Тернопільської обласної ради, висловлюємо глибоке обурення зверненням Президента Росії Дмитра Медведєва на адресу української влади з безпідставними звинуваченнями. Це прояв неповаги до української нації та інформаційна підготовка московської експансії в Україну напередодні президентських виборів», – йшлося у зверненні [34]. Депутати заявляли, що «в протистоянні з Москвою Україна не почула жодного рішучого слова на свою підтримку з боку інших держав-гарантів: США і Великобританії», а також, що ці держави жодного разу не відреагували на погрози, економічний та інформаційний тиск на Україну з боку Кремля [34]. У зв'язку з цим Тернопільська облрада вимагала від влади України заявити про розірвання Будапештського меморандуму 1994 р., відновити ядерний статус України, припинити участь України в ЄОП, вийти з СНД, а також вивести російські війська з Криму тощо. Крім того, депутати також вимагали, аби Служба безпеки України негайно здійснила перевірку вищих посадових осіб України та керівництва політичних сил на причетність до співпраці зі спецслужбами РФ. 1 вересня 2009 р. ідею перегляду Будапештського меморандуму неофіційно підтримав й президент В. Ющенко під час візиту до Чернівців. «Ці договори, які ми підписували 15 років тому, потрібно замінити двосторонніми договорами з країнами-гарантами», – зазначив президент і додав, що із США такий договір уже підписано [42]. Зміст додаткових

¹ Указ про призначення М. Зурабова послом Росії в Україні було підписано президентом РФ 13 серпня 2009 р., проте при цьому не було визначено дати вручення ним вірчих грамот.

гарантій, які Україна хотіла б отримати від держав, що підписали Будапештський меморандум, В. Ющенко не деталізував, але підкреслив, що найкращим варіантом для Києва було б приєднання до системи колективної безпеки. Утім, далі слів справа так і не пішла.

У вересні 2009 р. екс-секретар РНБО України В. Горбулін і доктор політичних наук О. Литвиненко наголосили, що Україні варто скликати міжнародну конференцію для підготовки договору про гарантії безпеки та заміни Будапештського меморандуму. «До участі у конференції варто запросити всі держави-гаранти, а саме – США, РФ, КНР, Францію, Великобританію, а також інші впливові держави, насамперед Німеччину», – зазначали фахівці [41]. Вони наполягали на необхідності трансформування Меморандуму в багатосторонній юридично зобов'язуючий міжнародний договір [29]. Проте, розмови так і залишилися розмовами, й на практиці жодних трансформацій не відбулося, перш за все, вочевидь, через і відсутність політичної волі серед керівництва України, насамперед, президента України В. Ющенка.

Тим не менш, слід визнати, що сьогодні більшість експертів у безпековій галузі схиляються до думки, згідно з якою Будапештський меморандум необхідно було трансформувати в юридично обов'язковий договір із чітким механізмом реалізації його положень, позаяк він виявився нездатним гарантувати територіальну цілісність та безпеку України. Це завдання могло б бути імплементовано на двосторонній основі: шляхом укладення угод про гарантії безпеки на кшталт договорів, підписаних між США й такими державами, як Ізраїль, Корея та Японія. Зокрема, Україна могла б юридично закріпити ці домовленості з державами-гарантами своєї безпеки за Будапештським меморандумом (США, Великою Британією, Францією та Китаєм) як у багатосторонньому форматі, так і окремо на двосторонньому рівні. До такого договору можна було б внести й положення щодо різноманітних технічних питань, пов'язаних із безпекою, механізму гарантування безпосередньо безпеки України, а також глобальної та європейської систем безпеки.

Проте українські політики й надалі продовжували нехтувати питаннями національної безпеки й виробленням її реалістичної стратегії. Таку закономірність відзначив і новий посол США в Україні Дж. Теффт, який, спостерігаючи за виборчими перегонами 2010 р., надіслав з Києва до Вашингтона таємний звіт під заголовком «Україна: Питанням безпеки в перебігу виборчої кампанії надається мало уваги» [35]. Американський посол з подивом зазначив, що, «на відміну від виборів 2004 року, питання національної безпеки та оборони практично не підіймаються у перебігу президентської кампанії. Українці сфокусовані на економічній кризі й можливих перестановках у великій політиці країни після виборів. Усі кандидати підтримують перехід до професійної армії, відмові від обов'язкового призиву [до армії]. ...Деякі кандидати заявили, що традиційні європейські структури жили себе» [35].

Дж. Теффт зауважував, наприклад, що хоча й президент В. Ющенко постійно підкреслював стратегічні питання і питання зовнішньої політики у своїх публічних виступах, проте протягом виборів

представляв питання національної безпеки здебільшого у світлі економіки і соціальної безпеки. Питання ж національної безпеки, оборони і стабільності в регіоні, як правило, обговорювалися тільки у загальних рисах й не ставали предметом публічних обговорень. На фоні загальної нестабільності питань безпеки в Європі, включно із воскреслими політичними амбіціями Росії, увага кандидатів до оборони й до безпекових концепцій була критичною, ніхто не говорив про них саме у той час, коли вони важили понад усе. Американський посол констатував, що до останнього дня виборів питання зовнішньої політики і політики безпеки рідко звучали у пресі, але передбачав, що у 2010 р., швидше за все, означиться зсув з курсу довготермінової стратегічної орієнтації, що був започаткований В. Ющенком у 2005 році. «У тих випадках, – резюмував Дж. Теффт, – коли кандидати все ж прогнозували стратегічне майбутнє України, вони робили опертя на досягнення прийнятної для Москви подоби компромісу» [35]. Тож у новий, 2010 рік, Україна увійшла під сурми передвиборчої лихоманки й з перманентним відчуттям посилення російських впливів та політичного реваншу В. Януковича після ганебної поразки внаслідок Помаранчевої революції у 2004 році.

3 першого ж дня 2010 року Росія, Білорусь та Казахстан взялися до створення Митного союзу, що в перспективі означало новий сегмент тиску на Україну та ще одне підросійське наддержавне утворення, до якого її намагатимуться втягнути вже випробуваними раніше Кремлем засобами чи то шантажу, чи то примусу.

Тим не менш, офіційний Київ почав демонструвати потепління стосунків із Москвою. 20 січня голова Комітету у закордонних справах Верховної Ради України О. Білорус провів переговори з делегацією Комітету у справах СНД¹ Ради Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації. 25 січня 2010 р. до Києва прибув посол РФ в Україні М. Зурабов, який вже 5 лютого мав «конструктивні» перемовини з кандидатом на посаду президента України В. Януковичем, що був лідером проросійської «Партії регіонів». Тоді ж у Київ надійшла звістка, що «Газпром» підтвердив сплату Україною за спожитий у січні 2010 р. газ [25].

Співпраця України з НАТО була практично замороженою й «діяла», як правило, лише на папері, передусім, з вини президента В. Ющенка. Затвердження ним 6 лютого 2010 р. плану співробітництва з НАТО на 2010 р. [25] було здійснене, так би мовити, «для годиться», швидше для проформи² аби хоч якоюсь мірою відіблити заплямоване популізмом, бездіяльністю, корупцією та скочуванням до проросійських позицій реноме особи В. Ющенка й, зрештою, його чим далі неприхованою підтримкою кандидатури кремлівської маріонетки (В. Януковича) у президентських перегонах.

Захмарний рейтинг В. Ющенка за час президентського терміну скотився до маргінального рівня, в у першому виборчому турі в січні 2010 р. діючий президент здобув лише 5,45% голосів виборців. Утім, це й не дивно, адже згідно із статистикою ООН за 2009 р., громадяни України збідніли на 10%, а за межею бідності перебували 78%

¹ У цей час, наприклад, 22 січня 2010 р. Грузія остаточно виїшла з СНД.

² Президент В. Ющенко затвердив план співробітництва з НАТО на 2010 рік 6 лютого 2010 р.

українських громадян [26], падіння ж ВВП склало 14,8% – найглибше у світі, порівняно із 210 державами¹.

14 лютого 2010 р. ЦВК оголосила офіційні результати виборів президента України, згідно з якими лідер Партії регіонів В. Янукович переміг і став наступним президентом України.

За час президентської каденції В. Ющенко не лише було пушено вітром можливості кардинальних реформ в державі та втрачено європейські перспективи, виголошено закладені у 2004–2005 рр. політичні дивіденди щодо здобуття ПДЧ (або вступу) до НАТО та поступово здано українські геополітичні й економічні інтереси Росії, а ще й було розхитано внутрішнє становище українського суспільства, розбалансовано усі гілки державно–політичної влади та загнано у глибoku кризу вітчизняне народне господарство.

Відтак, історія виявила, що насправді у президента України В. Ющенко не було реального плану реформ у державі, його міжнародна політика обмежувалася гучними заявами, які не мали під собою обумовленого ґрунту та виваженого дієвого плану втілення, а прозахідна риторика на справах поволі капітулювала перед проросійською реальністю та політичною й особистою неспроможністю В. Ющенко до рішучих і доленосних перетворень як у внутрішній, так і у зовнішній політиці держави Україна.

Список використаних джерел

1. Гай–Нижник П. П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантії національної безпеки України // Гілея. – 2016. – Вип. 114 (№11).
2. Гай–Нижник П. П. Загострення навколо острова Коса Тузла 2003 р. як складова геостратегічної операції Російської Федерації щодо оволодіння акваторією Азовського моря та окупації–анексії Криму // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць. – Вип. 6. – Херсон, 2017.
3. Гай–Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. – К.: «МП Леся», 2017.
4. Голос України. – 2008. – 28 лютого.
5. Голос України. – 2008. – 12 травня.
6. Голос України. – 2008. – 22 травня.
7. Голос України. – 2008. – 7 червня.
8. Голос України. – 2008. – 23 липня.
9. Голос України. – 2008. – 10 жовтня.
10. Голос України. – 2008. – 25 вересня.
11. Голос України. – 2008. – 15 листопада.
12. Голос України. – 2008. – 13 грудня.
13. Голос України. – 2008. – 31 грудня.
14. Голос України. – 2009. – 17 січня.
15. Голос України. – 2009. – 24 березня.

¹ Рівень перерозподілу ВВП через бюджет і позабюджетні фонди був досить високим: питома вага доходів зведеного бюджету разом із доходами позабюджетних фондів у ВВП склала у 2009 р. 42,4%. Усе це свідчило про високе фіскальне навантаження на бізнес. За останні два роки (2008–2009 рр.) номінальний обсяг державного прямого й гарантованого боргу зріс у 3,6 рази – до 34,6% ВВП. Дефіцит сектору державних фінансів (з урахуванням рекапіталізації банків, невідшкодованого ПДВ тощо) сягнув у 2009 р. 11,5% ВВП. Обсяг фіскальних операцій, що виконувався підприємствами реального сектора, залишався також значним: за оцінками МВФ, дефіцит фінансових коштів тільки НАК «Нафтогаз» у 2009 р. склав 2,5% ВВП. Слабким було й управління державним боргом. Значна частка зовнішніх зобов'язань (66,8%) у сукупному державному боргу робила його уразливим до валютних коливань, а велика частка гарантованого державного боргу (28,4%) створювала ризик зростання урядових зобов'язань.

16. Голос України. – 2009. – 30 квітня.
17. Голос України. – 2009. – 23 травня.
18. Голос України. – 2009. – 1 липня.
19. Голос України. – 2009. – 16 липня.
20. Голос України. – 2009. – 23 липня.
21. Голос України. – 2009. – 18 серпня.
22. Голос України. – 2009. – 10 жовтня.
23. Голос України. – 2009. – 21 листопада.
24. Голос України. – 2009. – 18 грудня.
25. Голос України. – 2010. – 6 лютого.
26. Голос України. – 2010. – 10 квітня.
27. Економічна правда. – 2009. – 15 січня.
28. Литвиненко О., Горбулін В. Будапештський меморандум був ратифікований країнами–учасниками // NewsRu.ua. – 2009. – 15 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/arch/ukraine/15apr2009/memor.html>.
29. Литвиненко О., Горбулін В. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики та загрози // Дзеркало тижня. – 2009. – №43.
30. Протокол допиту колишнього президента України В. Ющенко від 26 квітня 2011 р. у справі Ю. Тимошенко // Павло Гай–Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2011\(04\)26.protokol_dopytu.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2011(04)26.protokol_dopytu.php).
31. Святун О., Святун О. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї // Віче. – 2014. – №20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4405/>.
32. Стенограма виступів кандидатів у президенти України В. Януковича та В. Ющенко під час теледебатів на телеканалі «Інтер» (16 листопада 2004 р.) // Павло Гай–Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2004\(11\)16.teledebaty.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2004(11)16.teledebaty.php).
33. Таємна дипломатична депеша посла США в Україні В. Тейлора: «Україна: Фірташ розповідає про себе американському уряду» (10 грудня 2008 р.) // Wikileaks // Павло Гай–Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2008\(12\)10.Taylor.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2008(12)10.Taylor.php).
34. Тернопільська облрада вимагає розірвати Будапештський меморандум // Корреспондент.net. – 2009. – 28 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/948837-ternopilska-oblrada-vimagae-rozirvati-budapeshtskij-memorandum>.
35. Теффт Дж. Україна: Питанням безпеки в перебігу виборчої кампанії надається мало уваги (січень 2010 р.) // Павло Гай–Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2009.Tefft.php>.
36. Трансформація національних концепцій безпеки як відповідь на нові глобальні та регіональні виклики і загрози: досвід України та НАТО: зб. міжнар. конф. – К.: НІСД, 2012.
37. Урядовий кур'єр. – 2008. – 23 лютого.
38. Урядовий кур'єр. – 2008. – 5 березня.
39. Урядовий кур'єр. – 2009. – 9 жовтня.
40. Хартія Україна–США про стратегічне партнерство, 19 грудня 2008 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=840_140.
41. Що таке Будапештський меморандум і чому він нам не допоможе // Преса України. – 2014. – 2 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.press.info/uk/news/show/17656/>.
42. Ющенко готовий повернути Україні ядерний статус // Обозреватель. – 2009. – 1 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/news/2009/9/1/213049.htm>.
43. Joint Statement by President George W. Bush and President Viktor Yushchenko / A New Century Agenda for the Ukrainian–American Strategic Partnership, April 4, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georgewebush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/04/20050404-1.html>.

References

1. Hai–Nyzhnyk P. P. Budapeshtskiy memorandum: peredumovy i naslidky (ne)harantii natsionalnoi bezpeky Ukrainy // Gileia. – 2016. – Vyp.114 (№11).
2. Hai–Nyzhnyk P. P. Zahostrennia navkolo ostrova Kosa Tuzla 2003 r. yak skladova heostratichnoi operatsii Rosiiskoi Federatsii shchodo ovobodinnia akvatorieiu Azovskoho moria ta okupatsii–

aneksii Krymu // Pivden Ukrainy: etnoistorychnyi, movnyi, kulturnyi ta relihiinyi vymiry: zbirka naukovykh prats. – Vyp.6. – Kherson, 2017.

3. Hai–Nyzhnyk P. P. Rosiia proty Ukrainy (1990–2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymsu do viiny na pohlynnannia ta sprobny znyshchennia. – K.: «MP Lesia», 2017.

4. Holos Ukrainy. – 2008. – 28 liutoho.

5. Holos Ukrainy. – 2008. – 12 travnia.

6. Holos Ukrainy. – 2008. – 22 travnia.

7. Holos Ukrainy. – 2008. – 7 chervnia.

8. Holos Ukrainy. – 2008. – 23 lypnia.

9. Holos Ukrainy. – 2008. – 10 zhovtnia.

10. Holos Ukrainy. – 2008. – 25 veresnia.

11. Holos Ukrainy. – 2008. – 15 lystopada.

12. Holos Ukrainy. – 2008. – 13 hrudnia.

13. Holos Ukrainy. – 2008. – 31 hrudnia.

14. Holos Ukrainy. – 2009. – 17 sichnia.

15. Holos Ukrainy. – 2009. – 24 bereznia.

16. Holos Ukrainy. – 2009. – 30 kvitnia.

17. Holos Ukrainy. – 2009. – 23 travnia.

18. Holos Ukrainy. – 2009. – 1 lypnia.

19. Holos Ukrainy. – 2009. – 16 lypnia.

20. Holos Ukrainy. – 2009. – 23 lypnia.

21. Holos Ukrainy. – 2009. – 18 serpnia.

22. Holos Ukrainy. – 2009. – 10 zhovtnia.

23. Holos Ukrainy. – 2009. – 21 lystopada.

24. Holos Ukrainy. – 2009. – 18 hrudnia.

25. Holos Ukrainy. – 2010. – 6 liutoho.

26. Holos Ukrainy. – 2010. – 10 kvitnia.

27. Ekonomichna pravda. – 2009. – 15 sichnia.

28. Lytvyn khoche, shchob Budapeshtskiy memorandum buv ratyfikovany krainamy–uchasnytsiamy // NewsRu.ua. – 2009. – 15 kvitnia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.newsru.ua/arch/ukraine/15apr2009/memor.html>.

29. Lytvynenko O., Horbulin V. Yevropeiska bezpeka: mozhlyvyi shliakh poslabty vyklyky ta zahrozy // Dzerkalo tyzhnia. – 2009. – №43.

30. Protokol dopytu kolyshnoho prezydenta Ukrainy V. Yushchenka vid 26 kvitnia 2011 r. u spravi Yu. Tymoshenko // Pavlo Hai–Nyzhnyk – doktor istorychnykh nauk. Osobystyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.hai–nyzhnyk.in.ua/doc2/2011\(04\)26.protocol_dopytu.php](http://www.hai–nyzhnyk.in.ua/doc2/2011(04)26.protocol_dopytu.php).

31. Sviatun O., Sviatun O. Budapeshtskiy memorandum ta yoho spivvidnoshennia z Dohovorom pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi // Viche. – 2014. – №20. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.viche.info/journal/4405/>.

32. Stenohrama vystupiv kandydativ u prezydenty Ukrainy V. Yanukovycha ta V. Yushchenka pid chas teledbativ na telekanali «Inter» (16 lystopada 2004 r.) // Pavlo Hai–Nyzhnyk – doktor istorychnykh nauk. Osobystyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.hai–nyzhnyk.in.ua/doc2/2004\(11\)16.teledebaty.php](http://www.hai–nyzhnyk.in.ua/doc2/2004(11)16.teledebaty.php).

33. Taiemna dyplomatychna depesha posla posla SShA v Ukraini V. Teitora: «Ukraina: Firtash rozpovidaie pro sebe amerykanskomu uriadovi» (10 hrudnia 2008 r.) Wikileaks // Pavlo Hai–Nyzhnyk – doktor istorychnykh nauk. Osobystyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.hai–nyzhnyk.in.ua/doc2/2008\(12\)10.Taylor.php](http://www.hai–nyzhnyk.in.ua/doc2/2008(12)10.Taylor.php).

34. Ternopil'ska obrada vymahaie rozirvaty Budapeshtskiy memorandum // Korrespondent.net. – 2009. – 28 serpnia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/948837–ternopil'ska-obrada–vimahaie–rozirvati–budapeshtskij–memorandum>.

35. Tefft Dzh. Ukraina: Pytanniam bezpeky v perebihu vyborchoi kampanii nadaietsia malo uvahy (sichen 2010 r.) // Pavlo Hai–Nyzhnyk – doktor istorychnykh nauk. Osobystyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.hai–nyzhnyk.in.ua/doc2/2009.Tefft.php>.

36. Transformatsiia natsionalnykh kontseptsii bezpeky yak vidpovid na novi hlobalni ta rehionalni vyklyky i zahrozy: dosvid Ukrainy ta NATO: zb. mizhnar. konf. – K.: NISD, 2012.

37. Uriadovyi kurier. – 2008. – 23 liutoho.

38. Uriadovyi kurier. – 2008. – 5 bereznia.

39. Uriadovyi kurier. – 2009. – 9 zhovtnia.

40. Khartiia Ukraina–SShA pro stratehichne partnerstvo, 19 hrudnia 2008 roku // Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiinyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=840_140.

41. Shcho take Budapeshtskiy memorandum i chomu vin nam ne dopomozhe // Presa Ukrainy. – 2014. – 2 bereznia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uapress.info/uk/news/show/17656/>.

42. Yushchenko hotovy povernuty Ukraini yadernyi status // Obozrevatel. – 2009. – 1 veresnia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://obozrevatel.com/news/2009/9/1/213049.htm>.

43. Joint Statement by President George W. Bush and President Viktor Yushchenko / A New Century Agenda for the Ukrainian–American Strategic Partnership, April 4, 2005 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://georgewbush–whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/04/20050404–1.html>.

Hai–Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical Studies at the Research Institute of Ukrainian Studies (Ukraine, Kyiv), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Ukrainian–Russian intergovernmental relations under the presidency of V. Yushchenko (2004–2010): a view from the recent past

Covered Ukrainian–Russian intergovernmental and diplomatic relations during the presidency in Ukraine V. Yushchenko (2004–2010). The political and diplomatic efforts of the President, Prime Minister and the Ministry of Foreign Affairs in the interstate relations between Ukraine and the Russian Federation in the fields of geopolitics, energy, economics and military cooperation, in particular regarding the conditions of the Black Sea Fleet's stay in the Crimea, are analyzed.

Keywords: history of diplomacy, Ukrainian–Russian relations, Yushchenko.

* * *

УДК 323.21:658

Деревінський В. Ф.,

професор, доктор історичних наук,
професор кафедри політичних наук, Київський
національний університет будівництва і архітектури
(Україна, Київ), vasyldr@ukr.net

ПИТАННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ

Звернута увага на актуальне в даний час для української держави та її громадян питання енергоефективності та енергозбереження. Вбачаючи суттєвий вплив запровадження енергозберігаючих технологій для національної консолідації української спільноти, в статті сфокусовані акценти на аналізі програмних документів партій щодо означеної проблеми. Методологічною основою дослідження послужив конкретно–історичний, порівняльний та історико–аналітичний методи. Використано принципи об'єктивності, історизму, багатofакторності. У висновках зазначено про важливість на сьогоднішньому етапі державотворення сформулювати концепцію консолідації українського суспільства. В партійних програмах ідеться про необхідність консолідації держави і громадян, однак не розроблено чітких механізмів цього. Основний акцент в процесі національної консолідації звернуто на гуманітарні та культурні чинники без врахування економічних.

Ключові слова: енергоефективність, енергозбереження, національна консолідація, партія, програма.

Останнім часом українське суспільство дедалі більше виявляє зацікавленість до питань енергоефективності та енергозбереження. Стрімко зростаючі тарифи на комунальні платежі змушують власників помешкань та підприємств задумуватись над механізмом зменшення витрат. Перед урядом країни також стоять завдання забезпечити постачання оптимальних за ціною і якістю енергоносіїв як і їх раціональне використання. Вартість та наявність енергоносіїв впливає на добробут громадян й національну безпеку держави. З огляду на це питання енергоефективності та енергозбереження є актуальною